

Upotreba brojeva sa zbirnim značenjem u srpskom jeziku

U radu se istražuje upotreba i deklinacija brojeva sa zbirnim značenjem (zbirnih brojeva, osnovnih brojeva i brojnih prideva) u srpskom jeziku, pošto su primećena odstupanja od gramatičke norme i problemi sa konstruisanjem nekih sintagmi sa tim brojevima. Utvrđeno je da tendencija brojeva sa zbirnim značenjem ka nepromenljivosti dovodi do nemogućnosti konstruisanja određenih sintagmi. Uočeni su i nedostaci u gramatičkom opisu sintagmi sa brojevima koji imaju zbirno značenje u literaturi.

Uvod

Ovaj rad se bavi deklinacijom i sintagmama brojeva sa zbirnim značenjem koji se danas koriste u srpskom jeziku. Ta zbirna značenja su:

- 1) skup osoba različitog pola: *Dvoje učenika je došlo* – došli su učenik i učenica;
- 2) skup mladih bića: *Dvoje dece je došlo. Videli smo dva jagnjeta.*
- 3) atribut uz imenice *pluralia tantum* ili imenice koje označavaju funkcionalnu množinu: *Dvoja vrata su se otvorila. Kupili smo troje novine i četvore čarape.*

U literaturi, prvo značenje se pripisuje zbirnim brojevima, drugo zbirnim i osnovnim (ako se upotrebi zbima imenica, koristi se zbirni broj; ako se upotrebi zajednička imenica, osnovni broj), a treće značenje imaju brojevi kao što su *petori, petore, petora* oko čijeg naziva u literaturi ne postoji jedinstven stav. Često se ti oblici nazivaju množinom zbirnih brojeva (Stevanović 1986). U ovom radu za te oblike korišćen je termin *brojni pridev*.

Takođe, zbirne brojeve, kao i osnovne brojeve *oba, dva, tri, četiri*, gramatika svrstava u promenljive reči, ali uvek uz napomenu da se sve više koriste kao nepromenljive (Stevanović 1986).

Primećeno je da u govoru postoje odstupanja od opisa koji nalazimo u gramatici, kako u upotrebi brojnih reči sa zbirnim značenjem (zbirni brojevi, osnovni brojevi i brojni pridevi), tako i u njihovoj promenljivosti. Pretpostavljeno je da su ta odstupanja sledeća:

1. Pored zbirnih brojeva i osnovni brojevi se upotrebljavaju da označe osobe različitog pola (*dva učenika* u govoru može da znači isto što i *dvoje učenika* – jedan učenik i jedna učenica).

2. Upotreba brojnih prideva je retka, umesto njih se koriste zbirni i osnovni brojevi (umesto *petora vrata, petore novine* – *petoro vrata, pet novina*). Nismo se bavili pitanjem deklinacije brojnih prideva, jer čak i kada se koriste, to je da bi obeležili padežno značenje, pa se gotovo nikada zavisni padeži brojnih prideva ne zamenjuju njihovim nominativom (*sa petora vrata* umesto *petorim vratima*).

3. Umesto oblika zavisnih padeža zbirnih brojeva koristi se nominativ (tj. nedeklinirani oblik). Jedino se oblik genitiva (*dvoga, troga*) potpuno izgubio iz upotrebe. Ostali zavisni padeži (*dvoma, troma*) javljaju se češće kada predloga nema, što ne znači da se uopšte ne javljaju kada je predlog prisutan.

4. Tendencija da se brojevi sa zbirnim značenjem ne menjaju utiče na to da je sintagme sa njima teže konstruisati van predložko-padežnih konstrukcija, što je i razlog izbegavanja takvih sintagmi u govoru.

Kako se brojevi sa zbirnim značenjem retko javljaju van sintagmi, cilj ovog rada je da se opiše deklinacija sintagmi sa brojevima koji imaju zbirno značenje. Taj opis će pokazati koliko se često osnovni brojevi javljaju sa zbirnim značenjem i kakvo je stanje sa deklinacijom osnovnih i zbirnih brojeva. Uočeno je da postoje problemi u gramatičkom opisu tih sintagmi, koji su, verovatno, prouzrokovani tendencijom da se brojevi sa zbirnim značenjem ne dekliniraju.

Vanja Miljković (1988), Majdanpek, 6. avgust 5/1, učenik 3. razreda Gimnazije "Mile Arsenijević Bandera"

MENTOR:

Jovan Čudomirović, Filološki fakultet u Beogradu

Materijal i metode

Materijal su činile tri grupe testova koje su popunili učenici prvog, drugog i trećeg razreda majdanpečke gimnazije početkom juna 2006. Sva tri testa uradilo je po 80 učenika.

Prvi test je sadržao petnaest zadataka sa po dve rečenice. U prvom je bio podvučen član sa vlastitim muškim i ženskim imenima koji je u rešenju trebalo zameniti sintagmom *broj + zajednička imenica*.

Zadatak: *Ivana i Marko su zaboravili da dodu. Ivana i Marko su učeni.*

Rešenje koje predviđa aktuelna norma: *Dvoje učenika je zaboravilo da dođe.*

Drugi test se sastojao iz osamnaest zadataka – devet za imenicu *vrata (pluralia tantum srednjeg roda)* i devet za imenicu *novine (pluralia tantum ženskog roda)*. Svaki zadatak je sadržao po jednu rečenicu koju je trebalo dopuniti sintagmom *broj + imenica (vrata/novine)*.

Zadatak: *Kupili smo _____.*
(5, novine)

Rešenje koje predviđa aktuelna norma: *Kupili smo petore novine.*

U trećem testu korišćen je isti princip kao u prvom. Test je sadržao trinaest zadataka, a bavio se značenjem *skupa mladih bića*.

Zadatak: *Ivana i Marko su zaboravili da dodu. Ivana i Marko su deca.*

Rešenje koje predviđa aktuelna norma: *Dvoje dece je zaboravilo da dođe.*

Ispitanicima nije napomenuto koju vrstu broja treba da upotrebe, već je izbor prepušten njihovom jezičkom osećaju.

Iz građe su isključena sva rešenja u kojima je upotrebljen pogrešan broj (na primer umesto *tri/troje* ispitanik je upotrebio *četiri/četvoro*), potom rešenja u kojima se javljaju oblici brojeva koji nisu registrovani u literaturi (*trojoj, triema, dvojoj* i sl.). Iz testa 2 isključena su rešenja koja su sadržala redni broj (*peta vrata, pete novine*), jer je ispitanicima napomenuto da se ne radi o jednim vratima koja su peta u nizu, ili o petim novinama, već o skupu koji čini pet predmeta. Isključena su i rešenja u kojima je rečenica prebačena iz aktiva u pasiv, pri čemu je objekat postao subjekat pa je izbegnuta upotreba odgovarajućeg padeža. Ovakvi slučajevi su retki, pa je u gotovo svakom zadatku građu činilo po osamdeset sintagmi. Napominjemo da se nismo bavili pravopisnim greškama (*četri, dvoe*) i kongruencijom glagola i pomenutih sintagmi.

Analiza i diskusija

1. Brojevi sa značenjem zbirnih brojeva

U ovom delu analize bavićemo se padežima i sintagmama zbirnih i osnovnih brojeva koji imaju značenje zbirnog broja. Pod tim značenjem podrazumevali smo dva zbirna značenja: skup osoba različitog pola i skup mladih bića. O kom se od ta dva značenja radi određuje imenica koja stoji uz broj. U značenju skupa osoba različitog pola uz broj stoji zajednička imenica muškog roda, čiji je prirodni rod u ovim sintagmama neodređen (*učitelj, profesor, učenik*), dok u značenju skupa mladih bića stoji zajednička ili zbirna imenica koja označava mlado biće (u testu to je bila zbirna imenica *deca*, ali su ispitanici upotrebljavali i zajedničku imenicu *dete*).

1.1. Oblici nominativa i akuzativa

Oblici nominativa i akuzativa se i kod osnovnih i kod zbirnih brojeva u gramatičkom opisu podudaraju, pa su ta dva padeža analizirana zajedno.

1.1.1. Brojevi sa značenjem skupa osoba različitog pola

U nominativu, 70% ispitanika je upotrebilo sintagmu sa osnovnim brojem *dva moja prijatelja* što pokazuje da se osnovni brojevi sve češće upotrebljavaju u zbirnom značenju. U akuzativu se ipak ne dešava isto – upotreba zbirnih brojeva je veća (58%), ali ni upotreba osnovnih nije retka (36%).

Prema gramatičkom opisu brojeva muški rod se označava osnovnim brojevima (*dva učenika su dva muška učenika*), dok se skup muških i ženskih osoba označava zbirnim brojem. U gramatičkom sistemu ovo je jedinstven slučaj, jer se za ovakve skupove uvek koriste oblici opšteg (tj. muškog) roda (*učenik* može biti *muški učenik*, ali isto tako može označavati i *učenicu* – npr. *Marija je učenik naše škole*; u množini, *učenici naše škole* može označavati muške učenike ili muške i ženske učenike). Zato se može očekivati da i među brojevima oblici određeni za muški rod (osnovni brojevi) dobiju značenje opšteg roda koje se podudara sa značenjem koje imaju zbirni brojevi – *dva učenika* kao ekvivalent sa *dvoje učenika*.

1.1.2. Brojevi sa značenjem skupa mladih bića

Kada je reč o brojevima koji označavaju skup mladih bića, treba napomenuti da je u istraživanju ovo značenje broju davala zbirna imenica *deca*.

Kako uz zbirne imenice ne mogu stajati osnovni brojevi, najčešće su upotrebljavani zbirni. Dešavalo se da ispitanici zamene zbirnu imenicu *deca* zajedničkom imenicom *dete* kako bi mogli da upotrebe osnovni broj. U svim padežima u ovom značenju upotreba zbirnih brojeva je veća, pa se to dešava i u nominativu (71%) i akuzativu (79%).

1.2. Zavisni padeži brojeva

1.2.1. Brojevi sa značenjem skupa osoba različitog pola

GENITIV: Zbirni i osnovni brojevi podjednako se upotrebljavaju u zbirnom značenju. Oblik genitiva je zamenjen oblikom nominativa – genitiv zbirnih brojeva (*troga*) uopšte se ne pojavljuje, a i genitiv osnovnih brojeva (*triju*) javlja se dosta retko. Oblik ovog zavisnog padeža je, dakle, oblik koji se najčešće zamenjuje nominativom.

DATIV: Iako se i u dativu osnovni brojevi upotrebljavaju u zbirnom značenju, njihova upotreba je manja nego upotreba zbirnih brojeva. Upotreba nominativa umesto oblika dativa je češća ali nije potisnula upotrebu samog dativa, pa je dativ padež u kome se promenljivost brojeva najviše očuvala. Upotreba oblika dativa (*troma* ili *trima*) raste u odsustvu predloga.

INSTRUMENTAL: Upotreba osnovnih i zbirnih brojeva je ujednačena. Nedeclinirani oblik (nominativ) javlja se češće od instrumentala samo u primeru sa predlogom. Odsustvo predloga povećava upotrebu instrumentala, pri čemu ispitanici češće koriste instrumental osnovnih brojeva (*trima*) nego instrumental zbirnih (*troma*). Blizu 50% ispitanika je u primeru sa predlogom upotrebilo nominativ zbirnog broja, dok se u primeru bez predloga ispitanici ni za jedno rešenje ne opredeljuju u tako velikom procentu. Kada predloga nema, upotreba nominativa osnovnih ili zbirnih brojeva (*tri*, *troje* – 40%) nešto je veća od upotrebe instrumentala (*trima*, *troma* – 34%).

LOKATIV: Oblik lokativa je zamenjen oblikom nominativa, i to najčešće oblikom nominativa zbirnog broja (*troje*). Ovome je svakako doprinelo prisustvo predloga. Kada je reč o upotrebi osnovnih brojeva sa značenjem zbirnih, treba napomenuti da je upotreba nominativa osnovnih brojeva (*tri* – 17%) ujednačena sa upotrebom lokativa (*trima* – 15%), što potvrđuje da su osnovni brojevi promenljivost zadržali u većoj meri nego zbirni (odnos *nepromenjeni oblik* – *oblik zavisnog padeža* kod zbirnih brojeva je 49 : 7).

1.2.2 Brojevi sa značenjem skupa mladih bića

U zadacima koji su se bavili ovim značenjem (test 3) korišćena je zbirna imenica *deca* uz koju stoje samo zbirni brojevi. Neki ispitanici su umesto zbirne imenice *deca* koristili zajedničku imenicu *dete*, pa su se pojavili i osnovni brojevi. Kako je upotreba imenice *dete* bila manja od upotrebe imenice *deca*, i upotreba osnovnih brojeva je u svim padežima bila manja od upotrebe zbirnih. To predstavlja jedinu razliku između analize padežnih oblika brojeva sa značenjem skupa mladih bića i brojeva sa značenjem skupa osoba različitog pola.

U svemu ostalom, ove dve analize se podudaraju: genitiva (*troga*) uopšte nema, genitiv je padež koji je najčešće zamenjivan nominativom, dativ je zavisni padež koji je najviše očuvao svoj oblik, upotreba oblika zavisnih padeža raste u odsustvu predloga, razlika u upotrebi nominativa i oblika zavisnog padeža kod osnovnih brojeva je manja nego kod zbirnih (tj. osnovni brojevi su promenljivost očuvali u većoj meri).

Oblici zavisnih padeža se sve ređe koriste, ali se primećuje da zavisni padeži koji se završavaju na *-ma* (*dvoma*, *troma*) još uvek postoje u upotrebi, dok se oblik na *-ga* (*dvoga*, *troga*) potpuno izgubio. Mogući razlog ove pojave je u tome što se oblik na *-ma* javlja u *trima* padežima (dativu, instrumentalu i lokativu) pa taj oblik u govoru ima više mogućnosti da bude upotrebljen od oblika na *-ga* koji se javlja u samo jednom padežu (genitivu). Uticaj, takođe, može imati i veća sistemska frekventnost nastavka *-ma* nego nastavka *-ga* među nastavcima koji se javlja u oblicima zavisnih padeža drugih reči sa deklinacijom. Tako *-ma* u toj formi ili u redukovanoj (*-m*) pronalazimo u nastavcima za dativ, instrumental i lokativ množine svih imenica kao deo nastavka *-imalama* (*kuć-ama*, *ljud-ima*), potom u pridevima (*lep-im*, *bel-im*) i zamenicama (*svak-im*, *ov-im*); dok se nastavak *-ga* javlja samo u nekim oblicima jednine pridevsko-zameničke promene (*ovoga*, *toga*, *koga*, *moga*). To je dovelo do neobičnosti upotrebe genitiva zbirnih brojeva na *-ga*, što je rezultiralo potpunim gubljenjem ovog oblika.

1.3. Deklinacija sintagmi sa zbirnim značenjem

Opis deklinacije brojeva sa zbirnim značenjem ne daje potpunu sliku, pa je zato potrebno sa nivoa reči (broja) preći na nivo sintagme. U tabeli 1 dati su oblici koje je upotrebila bar jedna trećina ispitanika, a koji su u saglasnosti sa jezičkim osećajem. Iako u

testovima nije korišćen samo broj *dva/dvoje*, na osnovu dobijenih rezultata, sačinjena je deklinacija na tom primeru.

Tabela 1. Deklinacija sintagmi sa značenjem zbirnih brojeva

padež	gramatički oblik	
	skup osoba različitog pola	skup mladih osoba (zbima imenica)
nominativ	<i>dva učenika</i>	dvoje dece
genitiv	<i>dvoje učenika; dva učenika</i>	dvoje dece
dativ	<i>dvoje učenika (sa predlogom)</i>	<i>dvoje dece (sa predlogom)</i>
	<i>dvama učenicima (logički subjekat)</i>	deklinaciona praznina (bez predloga)
akuzativ	<i>dvoje učenika</i>	dvoje dece
instrumental	<i>dvoje učenika (sa predlogom)</i>	<i>dvoje dece</i>
	deklinaciona praznina (bez predloga)	deklinaciona praznina (bez predloga)
lokativ	<i>dvoje učenika</i>	dvoje dece

Kako pokazuju rezultati, ispitanici su problem upotrebe sintagmi sa brojevima koji imaju zbirno značenje najčešće rešavali ostavljanjem sintagme u nedekliniranom obliku. Primeri u kojima je sintagma, umesto da pređe u zavisni padež, ostala u nominativu obično su bili primeri sa predlozima: *Spavao sam između dvoje izviđača, Pričali smo o dvoje dece*. Ipak, u genitivu čak i kada nema predloga upotreba sintagme u nedekliniranom obliku ne protivi se našem jezičkom osećaju: *Svi se boje troje učenika*.

Problem predstavljaju primeri bez predloga u dativu i instrumentalu, gde se upotrebom nedekliniranog oblika dobijaju rečenice koje su problematične sa stanovišta jezičkog osećaja i interpretacije: *Dvoje učenika se pričilo da vide duha, Marko je verovao dvoje prijatelja, Oduševio sam se dvoje učenika, Dvoje dece se nije išlo u školu, Učitelj se oduševio dvoje dece*.

Nedoumicu u vezi sa logičkim subjektom u dativu ispitanici su rešili upotrebom dativa osnovnog

broja (koji se i u govoru sreće češće nego dativ zbirnog broja) pri čemu je dobijena paukalna sintagma koja je u skladu sa normom (mada sa značenjem koje gramatika ne opisuje kao značenje osnovnih brojeva – skup osoba različitog pola) – *Dvama učenicima se pričilo da vide duha* (35%). U primeru dativa bez predloga koji nije vršio funkciju logičkog subjekta ispitanici su na više načina pokušali da reše problem, ali nijedno rešenje nije dostiglo veću učestalost: *Marko je verovao četvoro učenika* (19%), *Marko je verovao četvoro učenika* (17%) i *Marko je verovao četvorma učenika* (16%). Sintagme iz prve i treće rečenice ne uklapaju se u gramatički sistem, a nijedna od sintagmi ne predstavlja konstrukciju koju bismo upotrebili u svakodnevnom govoru, tako da dativ bez predloga (izuzev onog u funkciji logičkog subjekta) predstavlja deklinacionu prazninu.

U sintagmama koje označavaju skup mladih bića u dativu je nemoguće upotrebiti paukalnu sintagmu zbog zbirne imenice *deca*. Najbrojnije rešenje u ovom slučaju jeste *Dvoje deci se nije išlo u školu* (31%). Isto rešenje pojavljuje se i u ostalim primerima dativa bez predloga: *Pomogli smo dvoje deci* (33%). Ovakvu nesistemska konstrukciju govornici srpskog jezika u svakodnevnoj komunikaciji ne upotrebljavaju jer je ona strana jezičkom osećaju, pa dativ bez predloga u značenju skupa mladih bića, iako je nešto manje od trećine ispitanika upotrebilo pomenuta rešenja, takođe predstavlja deklinacionu prazninu.

U instrumentalu se dešavalo da ispitanici dodaju predlog (*Oduševio sam se sa dvoje učenika*) iako im je napomenuto da predlog ne koriste u zadacima u kojima ga nema. Stoga je došlo do pojave velikog broja rešenja među kojima su najučestalija bila: *Oduševio sam se trima svojih učenika* (14%) i *Oduševio sam se trima svojim učenika* (15%). Zbog problematičnog slaganja broja i imenice u konstrukcijama koje nalazimo u tim rečenicama i malog broja ispitanika koji su upotrebili ta, u ovom zadatku najbrojnija, rešenja, instrumental bez predloga smatra se deklinacionom prazninom.

Upoređivanje deklinacije dobijene istraživanjem sa deklinacijom koju opisuje gramatika je nemoguće, pošto u literaturi takav opis postoji samo za sintagme u nominativu. Ono što je sigurno jeste da gramatika oba značenja opisuje kao značenje zbirnih brojeva i da bi trebalo da ti zbirni brojevi unutar sintagmi zadrže svoju deklinaciju (*dvoje, dvoga, dvoma*). Problem je konstrukcija tih sintagmi. Ovde nas nor-

mativna gramatika ostavlja u nedoumici. Kako se sintagme sa zbirnim brojevima svrstavaju među partitivne, očekuje se da njihov zavisni član bude u obliku partitivnog genitiva (*dvoma učenika*). Drugo moguće rešenje jeste ono u kome broj kongruira sa imenicom (*dvoma učenicama*). Tada, međutim, zbirni broj nije više centar sintagme (kao što je to u sintagmi *dvoje učenika*), već je zavisni član.

2. Brojevi uz imenice pluralia tantum

U istraživanju su korišćene dve imenice iz grupe *pluralia tantum*: *vrata* i *novine*. Odabrane su te dve imenice jer je primećeno da se u govoru uz imenicu *novine* često javljaju osnovni brojevi (*dve novine*, *tri novine*), a uz imenicu *vrata* stoje zbirni brojevi (*dvoje vrata*, *troje vrata*).

Treba napomenuti da se u ovoj analizi može govoriti samo o deklinaciji zbirnih brojeva pošto je u zadacima korišćen broj *pet/petoro*. Što se osnovnog broja *pet* tiče, videće se kako ispitanici rešavaju problem sintagmi sa nepromenljivim osnovnim brojem.

Za razliku od sintagmi skup osoba različitog pola i skup mladih bića, gramatika je bez nedoumica opisala sintagme sa brojnim pridevima i imenicom *pluralia tantum*.

2.1. Oblici nominativa i akuzativa

U nominativu se uz imenicu *vrata* najčešće javljaju zbirni brojevi (*petoro vrata* – 49%), ali ni osnovni brojevi nisu retki (*pet vrata* – 37%), dok su uz imenicu *novine* osnovni brojevi potisnuli zbirne (*pet novina* – 86% i *petoro novina* – 9%). Brojni pridevi se gotovo ne javljaju (*petora vrata* – 11% i *petore novine* – 1%).

U akuzativu, međutim, bez obzira na imenicu, najbrojnije rešenje bile su sintagme sa osnovnim brojem: *pet vrata* (57%) i *pet novina* (83%). Uz imenicu *novine* upotreba zbirnih brojeva u akuzativu je ponovo manja od upotrebe osnovnih: *petoro novina* (34%). Brojni pridevi se ponovo retko koriste: *petora vrata* (5%) i *petore novine* (3%).

2.2. Oblici zavisnih padeža

GENITIV: U sintagmama sa imenicom *vrata* podjednako često se javljaju zbirni (*petoro vrata*) i osnovni brojevi (*pet vrata*). Zbirni brojevi se nikad ne javljaju u genitivu (*petorga vrata*), što ponovo potvrđuje koliko je ovaj oblik stran jezičkom osećaju. Uz imenicu *novine* upotreba zbirnih brojeva je mala, dok je upotreba osnovnih ponovo domi-

nantna (*pet novina*). Brojni pridevi se i uz jednu i uz drugu imenicu retko javljaju.

DATIV: Uz imenicu *vrata* se najčešće javlja zbirni broj (*petoro vrata*), ali ni upotreba osnovnih brojeva nije zanemarljiva (*pet vrata*). Uz imenicu *novine* upotreba osnovnih brojeva (*pet novina*) nešto je manja od upotrebe zbirnih (*petoro novina*). Zbirni brojevi se samo nekoliko puta uz obe imenice ne nalaze u nominativu, već su u dativu (*petorma* – tri puta uz *vrata* i četiri puta uz *novine*). Brojnih prideva ponovo ima malo. Treba napomenuti da tokom sastavljanja testova nismo mogli da pronađemo primer u kome će se upotrebiti dativ bez predloga, pa je dativ ispitivan samo sa predlogom.

INSTRUMENTAL: Uz imenicu *vrata* upotreba zbirnih brojeva je veća, ali ni upotreba osnovnih brojeva nije zanemarljiva. Uz imenicu *novine* osnovni brojevi su brojniji samo kada ima predloga. U zadatku bez predloga, zbog nepromenljivosti broja *pet*, dolazi do smanjenja upotrebe osnovnog broja. U primeru sa predlogom retka je upotreba oblika instrumental zbirnog broja. Problem obeležavanja padeža u primeru bez predloga ispitanici su rešavali na više načina:

1) dodavanjem predloga *sa* – ispitanicima je napomenuto da predlog ne upotrebljavaju ako ga nema u zadatku, pa je ovaj način obeležavanja padeža bio redak (*sa petoro vrata* – 4%, *sa pet novina* – 5%);

2) stavljanjem imenice u instrumental (*petoro vratima* – 22%, *pet vratima* – 10%, *petoro novinama* – 12% i *pet novinama* – 17%);

3) stavljanjem broja i imenice u instrumental (*petorma vratima* – 7%, *petorma novinama* – 5%).

Upotreba brojnih prideva i uz imenicu *vrata* i uz imenicu *novine* veća je nego u ostalim zavisnim padežima. Brojni pridev se gotovo uvek javlja u obliku instrumental (*petorim novinama*, *petorim vratima*), što potvrđuje da u odsustvu predloga, potreba za upotrebom zavisnog padeža, povećava i korišćenje brojnih prideva. Međutim, brojni pridevi ni tada nisu rešenje koje će upotrebiti bar trećina ispitanika.

LOKATIV: Uz imenicu *vrata* najčešće stoji zbirni broj (*petoro vrata*). U sintagmama sa imenicom *novine* dešava se nešto neočekivano – upotreba osnovnih brojeva iznenada opada i skoro se izjednačava sa upotrebom zbirnih. Ova pojava pokazuje kolebanje ispitanika u rešavanju ovakvog jezičkog problema. Ispitanici su se kod sintagmi sa zbirnim brojem i imenicom *novine* dvoumili da li da

broj stave u odgovarajući padež i da li tada imenica treba da bude u istom padežu ili u genitivu (*petoro novina*, *petorma novina*, *petorma novinama*). Upotreba lokativa zbirnih brojeva je zanemarljiva (*petorma* – šest ispitanika uz imenicu *vrata* i dva ispitanika uz *novine*), a upotreba brojnih prideva (*petorim vratima*, *petorim novinama*) ponovo je oko 10%.

2.3. Deklinacija sintagmi sa brojevima uz imenice *pluralia tantum*

U ovom odeljku analizira se deklinacija sintagmi sa imenicom *pluralia tantum* dobijenih ovim istraživanjem. U tabeli 2 dati su oblici sintagmi sa brojevima *pet/petoro* i imenicama *vrata/novine* koje je upotrebilo bar 40 % ispitanika, a koji su u saglasnosti sa jezičkim osećajem. U testovima je korišćen isključivo broj *pet/petoro*.

Tabela 2. Deklinacija sintagmi *broj + imenica pluralia tantum* dobijena istraživanjem

padež	gramatički oblik	
	uz <i>vrata</i>	uz <i>novine</i>
nominativ	<i>petoro vrata</i> , nešto ređe <i>pet vrata</i>	<i>pet novina</i>
genitiv	<i>petoro vrata</i> , <i>pet vrata</i>	pet novina
dativ	<i>petoro vrata</i>	pet novina
akuzativ	<i>pet vrata</i> , nešto ređe <i>petoro vrata</i>	pet novina
Instrumental	<i>petoro vrata</i> (samo uz predlog)	<i>pet novina</i> (samo uz predlog)
Lokativ	<i>petoro vrata</i>	pet novina

Istraživanje je pokazalo da su brojni pridevi zamjenjeni zbirnim i osnovnim brojevima. Da li će biti upotrebljen zbirni ili osnovni broj zavisi od imenice. Uz imenicu *novine* upotreba osnovnih brojeva je češća, a uz imenicu *vrata* češća je upotreba zbirnih. Ni upotreba osnovnih brojeva uz imenicu *vrata* nije zanemarljiva – u nominativu i akuzativu sintagmi sa osnovnim brojem je nešto manje od sintagmi sa zbirnim brojem, a u genitivu se podjednako javljaju obe sintagme.

Deklinaciona praznina se javlja samo jedanput – u instrumentalu bez predloga. Dativ bez predloga

nije proveravan, pa o deklinacionoj praznini koja bi se mogla javiti i u ovom obliku neće biti reči.

Odsustvo predloga u genitivu ne stvara problem – rečenice *Sećam se petoro vrata u toj sobi* i *Sećam se pet vrata u toj sobi* nisu nam nerazumljive.

Odsustvo predloga u instrumentalu dovodi do nedoumice. Rečenice u kojima sintagma ostaje u nominativu: *Oduševio sam se petoro vrata na toj kući*, *Oduševio sam se petoro novina*, isto kao i rečenice u kojima se javlja osnovni broj: *Oduševio sam se pet vrata*, *Oduševio sam se pet novina*, govornik srpskog jezika ne oseća kao ispravne (zato je njihovo pojavljivanje bilo retko). Da bi se obeležio padež, mali broj ispitanika je uz nedeklinirani broj stavio imenicu u oblik instrumentala: *Oduševio sam se petoro/pet novinama/vratima*, čime, ponovo, nije dobijeno rešenje koje se uklapa u normu i koje govornici srpskog jezika koriste. Tako je od partitivnih sintagmi stvorena imenička sintagma u kojoj zbimi ili osnovni broj, koji su uvek centri sintagme, postaju njen zavisni član. I rečenice *Oduševio sam se petorma vratima/novinama* zvuče problematično. Ovaj primer nije bio čest, ali je njegova učestalost od blizu 10% pokazatelj da, za razliku od genitiva, oblik instrumentala zbirnih brojeva još nije iščezao. U instrumentalu bez predloga se, pored pomenutih rešenja, javlja i upotreba brojnih prideva: *Oduševio sam se petorim vratima/novinama*. Ovo rešenje je uz imenicu *vrata* upotrebilo 15% ispitanika, a uz imenicu *novine* 14% ispitanika, što nam pokazuje da se brojni pridevi nisu potpuno izgubili iz upotrebe. U svakodnevnom govoru ovakve rečenice se najčešće izbegavaju, pa se tada aktivna rečenica prebacuje u pasivnu ili se informacija deli na više rečenica: *Oduševilo me je tih pet novina* (retko će se čuti *Oduševile su me petore novine*) ili *Pročitao sam pet novina i sve su me oduševile*.

U tabeli 3 dato je rešenje problema sintagmi sa brojnomo rečju i imenicom *pluralia tantum* koje je predviđeno normom.

Tabela 3. Deklinacije sintagmi *brojni pridev + imenica pluralia tantum* u normativnoj gramatici

padež	<i>vrata</i>	<i>novine</i>
nominativ	<i>petora vrata</i>	petore novine
genitiv	<i>petorih vrata</i>	petorih novina
dativ	<i>petorim vratima</i>	petorim novinama
akuzativ	<i>petora vrata</i>	petore novine
instrumental	<i>petorim vratima</i>	petorim novinama

lokativ   *petorim vratima* petorim novinama

Kada deklinaciju dobijenu istraživanjem uporedimo sa deklinacijom imeničkih sintagmi koju opisuje gramatička norma, zaključuje se da između njih postoji više razlika.

1. Istraživanje je pokazalo da se umesto brojnih prideva, koje predviđa norma, koriste osnovni i zbirni brojevi.

2. U imeničkim sintagmama koje opisuje gramatika brojni pridevi se slažu sa imenicom u rodu i padežu, dok se u rezultatima istraživanja javljaju nedeklinirani oblici osnovnih i zbirnih brojeva.

3. Istraživanje je pokazalo da u odsustvu predloga ispitanici imaju problem sa konstrukcijom sintagme koja će biti u službi instrumentala, tj. da zadatak *Oduševio sam se _____* (5, novina/vrata) nema rešenje koje je upotrebila većina ispitanika i koji bi govornici srpskog jezika bez dvoumljenja koristili u svakodnevnom govoru. Isti zadatak, ipak, prema gramatičkom opisu ima eksplicitno definisano rešenje: *Oduševio sam se petorim vratima/novinama*.

Zaključak

1. Zbirna značenja i osnovni brojevi

U praksi zbirna značenja nemaju samo zbirni brojevi, već sva zbirna značenja mogu imati i osnovni brojevi. Tako rečenica *Tri učenika su došla* ne precizira da li su došli dečaci, ili i dečaci i devojčice, iako bi prema gramatičkom sistemu osnovni broj u ovom slučaju trebalo da označi muški rod (došli su samo dečaci). Ona značenjski može biti ekvivalent rečenici *Troje učenika je došlo* (došli su i dečaci i devojčice). Uzrok ove pojave može biti tendencija ka uspostavljanju ravnoteže u sistemu, pošto u normi upotreba osnovnih brojeva predstavlja redak primer izostanka muškog kao opšteg roda. Ono što je kod množine imenica (*Marija i Marko su učenici*) označeno opštim rodnom (imenicom muškog roda *učenici*), dešava se i kod brojeva (osnovni brojevi postaju opšti rod), iako to nije predviđeno normom.

2. Upotreba brojnih prideva

Brojni pridevi se retko koriste. Čak i ako ispitanik zna kako brojni pridevi glase, upotrebiće ih samo onda kada nijedno drugo rešenje nije moguće. To se dešava u instrumentalu bez predloga (verovatno bi se dogodilo i u dativu bez predloga, ali taj oblik nije proveravan). Čak ni tada procenat ispitanika koji ovaj oblik upotrebljavaju ne prelazi 15%.

Uz imenice *pluralia tantum*, umesto brojnih prideva koriste se zbirni brojevi u nominativu ili osnovni brojevi (u testu je to bio nepromenljivi broj *pet*). Na to da li će biti upotrebljen zbirni ili osnovni broj utiče sama imenica.

3. Deklinacija brojeva

Kad god se u gramatikama govori o deklinaciji osnovnih i zbirnih brojeva, napominje se da je upotreba zavisnih padeža sve ređa i neobičnija (Stevanović 1986). U predložko-padežnim konstrukcijama upotreba sintagmi sa brojnom rečju u nominativu potpuno je u saglasnosti sa jezičkim osećajem. Kako je samo pet osnovnih brojeva promenljivo (*jedan, dva, oba, tri, četiri*), sasvim je očekivano da, zbog ravnoteže u sistemu, i oni gube svoju deklinaciju.

Genitiv zbirnih brojeva (*dvoga, troga*) potpuno se izgubio iz upotrebe. Gubljenje ovog oblika verovatno je jedan od razloga zbog koga nam rečenice sa brojem u nedekliniranom obliku u funkciji genitiva bez predloga ne zvuče problematično: *Svi se boje troje učenika*. Iako se najčešće u funkciji zavisnih padeža koristi nedeklinirani oblik, zavisni padeži, izuzev genitiva, nisu potpuno izgubili svoje deklinacione oblike (*dvoma, troma*).

Osnovni brojevi se, kada imaju zbirno značenje, češće nego zbirni brojevi sreću u oblicima zavisnih padeža (*dvaju, dvama*), što pokazuje da su osnovni brojevi u većoj meri zadržali promenljivost.

4. Poteškoće u konstruisanju sintagmi izazvane nepromenljivošću brojeva

Očigledno je da proces gubljenja deklinacije dovodi do nemogućnosti da se zbirni i osnovni brojevi sa zbirnim značenjem upotrebe u dativu i instrumentalu bez predloga (*Dvoje dece se nije išlo u školu*). Samo za dativ bez predloga u funkciji logičkog subjekta u slučaju značenja skupa osoba različitog pola postoji rešenje koje je predviđeno normom (mada ne u zbirnom značenju) i koje je u saglasnosti sa jezičkim osećajem: *Dvama učenicima se pričinilo da vide duha*. Iako je upotrebljen osnovni broj da bi se označio jedan učenik i jedna učenica, ovde se ne može govoriti o zbirnom značenju osnovnih brojeva, jer se, bez poznavanja gramatičkih pravila, jasna razlika između oblika *dvoma* (zbirni broj) i *dvama* (osnovni broj) ne oseća.

Gramatika nam ne daje odgovore na sva pitanja vezana za oblike sintagmi sa brojnom rečju koja ima

zbirno značenje. U gramatičkom opisu partitivnih sintagmi sa zbirnim brojem (*dvoje učenika*) nisu definisani oblici njihovih zavisnih padeža. Problem predstavlja i paukalna sintagma sa imenicom *dete* čiji oblici zavisnih padeža nisu definisani normom: *?dvaju dece*, *?dvama deci* ili *?dvaju deteta*, *?dvama deteta* ili uopšte ne postoje (upitnik (?)) ispred reči označava da je njen gramatički oblik problematičan). Na kraju, glavni problem gramatičkog opisa sintagmi sa brojevima koji imaju zbirno značenje jeste u tome što se zbirni brojevi definišu kao promenljive reči, a ovo istraživanje je pokazalo da zbirni brojevi češće zadržavaju nedeklinirani oblik.

Međutim, čak i tamo gde gramatička norma predviđa rešenja – kao kod sintagmi sa imenicom *pluralia tantum* – ti oblici se gotovo ne koriste.

Istraživanje je pokazalo da problem sa brojnim rečima koje imaju zbirno značenje postoji i u normi i u praksi. Ne samo da se ono što je opisano u gramatikama razlikuje od onoga što srećemo u praksi, već i gramatički opisi nisu potpuni. Deklinacionih praznina ima i u postojećoj normi i u rezultatima ovog istraživanja. U normi su to nedefinisani oblici pojedinih zavisnih padeža sintagmi sa ovim brojevima. U rezultatima ovog istraživanja to su oblici u kojima nema rešenja koje je u saglasnosti sa jezičkim osećajem. Tom problemu treba posvetiti više pažnje, treba ga proučiti na većoj građi i sa različitim metodama kako bi se došlo do što prihvatljivijeg rešenja.

Literatura

Stevanović M. 1986. *Savremeni srpskohrvatski jezik I*. Beograd: Naučna knjiga

Stanojčić P., Popović Lj. 2004. *Gramatika srpskog jezika za srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

Popović Lj. 1981/1982. Neusaglašene forme i funkcije nepromenljivih brojeva u

srpskohrvatskom jeziku. *Makedonski jezik*, XXII-XXIII: 603

Vanja Miljković

Use of Numbers with Collective Meaning in Serbian language

This research deals with numbers which have collective meaning in Serbian. We made three tests, and pupils from Majdanpek's high school were instructed to make syntagms using these numbers.

The research has shown that speakers of Serbian use cardinal numbers in addition to collective numbers to express collective meaning. It was shown that numerical adjectives are most often replaced with collective and cardinal numbers as well.

Some cardinal numbers and all collective numbers are changeable words in Serbian. However, the changeability of numbers is becoming less frequent. Collective numbers are most often used in nominative, although dative, instrumental and locative forms also appear. Only the genitive form has disappeared from use. The usage of nominative instead of genitive, dative, instrumental and locative case in prepositional phrases does not represent the problem because case meaning is indicated by a preposition. A problem appears in the use of dative and instrumental when they do not have prepositions. The research has shown that dative and instrumental without prepositions are cases in which there is no solution. A great number of participants uses these cases.

This work, besides the description of numbers which have collective meaning in Serbian language, shows the confusions with syntagms which contain these numbers and which even the normative grammar has not solved yet.